

dintr-un izvor independent, *Hellenica Oxyrhynchia* (p. 284), Alexander Rubel pune în evidență gravitatea actului de impietate incontestabil chiar cu recunoașterea ulterioară în cadrul Adunării a viciilor de procedură (vezi mai departe).

Problematica ultimului capitol al lucrării, *Procesul lui Socrate. Privire generală*, poate fi considerată drept un epilog cronologic și tematic al războiului peloponesiac privit din prisma conflictelor interne din Atena. Ultimul dintre marile procese de impietate din Atena acestei perioade clarifică, din punctul de vedere al autorului, câteva din mecanismele sistemului mental și moral-religios al societății attice din pragul secolului al IV-lea. Tocmai această interpretare a „vinovăției” lui Socrate ca o notă caracteristică a perioadei marilor procese și din perspectiva evoluției ulterioare a Atenei este cea care afirmă profunzimea religioasă a reprezentării societății.

La sfârșitul capitolului, Alexander Robel consideră că „pentru secolul IV pot fi observate doar schimbări de suprafață care cu greu afectează dimensiunea structurală a religiei. De aceea (...) intervalul războiului peloponesiac apare ca o perioadă de tensiune interioară maximă, răstimp în care cetățenii amenințați se dedică religiei cu un devotament deosebit.” Afirmatia denotă una dintre ideile generale ale lucrării, anume, aspectul particular al perioadei războiului peloponesiac față de perioadele anterioară și ulterioară, care a pus în evidență contradicții majore ale democrației ateniene.

GEORGE DUMITRU

MICHAEL RATHMANN, *Perdikkas zwischen 323 und 320. Nachlassverwalter des Alexanderreiches oder Autokrat?*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 2005 – ISBN 3-7001-3503-3 (Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Klasse, Sitzungsberichte, 724. Band)

Michael Rathmann, tânărul și talentatul istoric de la Universitatea din Bonn, discipol eminent al profesorilor G. Wirth și H. Galsterer, ne oferă în cuprinsul acestei savante micromonografii o analiză riguroasă a ultimei faze a vieții și acțiunii politice și militare a lui Perdikkas, chiliarchul și diadochul lui Alexandru cel Mare.

M.A. în istoria Helladei¹ și cu un doctorat trecut în istorie imperială romană² – așa cum cere buna tradiție germană de asigurare a competenței în două domenii ale Antichității – R. a întreprins cercetări serioase în cadrul ambelor direcții de cercetare, așa cum arată lista publicațiilor lui științifice, postată pe pagina electronică a Seminarului de Istorie Antică al Universității din Bonn.

¹ *Theopomp und Athen. Studien zur griechischen Geschichte im vierten Jahrhundert* (1994).

² *Untersuchungen zu den Reichsstraßen in den westlichen Provinzen des Imperium Romanum*, Beihefte Bonner Jahrbücher Bd. 55, Mainz 2003 (= Diss. Bonn 1998).

Merită puse în evidență contribuțiile semnificative ale lui R. la istoria hellenismului³, ele subliniind o dată mai mult calificarea lui pentru tema cărții, pe care voi încerca să o discut în paginile următoare.

*

Incontestabil, una din problemele centrale ale ultimei faze a domniei lui Alexandru și ale debutului epocii diadochilor este reprezentată de problema succesiunii marelui rege, dispărut fără a avea un succesor legitim, capabil să preia tronul și conducerea imensului Imperiu. În absența acelui succesor, puterea va fi disputată între mareșalii lui Alexandru, viitorii *diadochoi*.

O descriere sintetică, sugestivă și foarte exactă a acestei situații cu adevărat excepționale ne oferă Fr. Schachermeyr: 'Als Alexander nach dreizehnjähriger Regierung im Alter von 33 Jahren verstarb, da war es, als verlösche mit flackerndem Hauch ein Weltenbrand... Was der Titan an Stelle des vernichteten Alten zu errichten gehofft, befand sich jedoch erst im Aufbau. Und da verließ der Bauherr das gewaltige Werk, ließ nur unmündige Werkmeister und Arbeiter zurück! Alexander war aber auch noch ein Kündler eines neuen Glaubens gewesen, des Glaubens an einen Fetisch, den er erst selbst in die Welt gesetzt hatte, die Anbetung eines Reiches, das damals noch gar nicht entwicklungsbedingt und damit berechtigt war... Nur daß das Reich nie wieder Fetisch werden dürfe, war allen Überlebenden im stillen klar. Als Tatbestand ließ sich sein Vorhandensein aber nicht abstreiten, man mußte sich damit also auseinandersetzen. Außerdem war man im Hauptquartier dem engen Makedonien schon längst entwachsen, man bedurfte auch weiterhin des großspurigen Herrschens, des weiten Räume, des Hasardierens mit mancherlei unmöglich Erscheinendem. Bald erwies es sich, wie sehr die Paladine von der Selbstherrlichkeit ihres Königs dahin angesteckt waren, daß ein jeder von ihnen, ob er es vermochte oder nicht, irgendwie Alexander spielte, somit etwas für sich wagen wollte, daß er im eigenen Potential und Wollen den Maßstab für sein künftiges Handeln erblickte'⁴.

În aceste împrejurări, statul-major al lui Alexandru, prezent la Babylon în momentul morții marelui rege, se afla într-o situație, practic, imposibilă. Ea era complicată și de faptul că dezbaterăa avea loc în absența celor mai importanți dintre mareșalii Imperiului – *Antipatros*⁵ și *Krateros*⁶ – care erau în Europa sau, respectiv, pe drumul spre Macedonia⁷.

Incontestabil, Alexandru era responsabil, în bună parte, pentru această

³ Așa cum este cazul doar al aparatului critic al traducerii germane a lui Diodor: Diodoros, *Griechische Weltgeschichte Buch XVIII-XX*, übersetzt v. O. VEH & G. WIRTH, eingeleitet und kommentiert von M. RATHMANN, BGL Bd. 63a/b, Stuttgart 2005. Tot aici, merită subliniat faptul că bună parte din activitatea didactică a lui R. este consacrată lui Alexandru cel Mare și altor probleme ale epocii hellenistice.

⁴ Fr. Schachermeyr, *Alexander der Grosse. Das Problem seiner Persönlichkeit und seines Wirkens*, Viena, 1973, 566. Cf., de asemenea, și considerațiile subtile ale lui R. M. Errington, *Geschichte Makedoniens*, München, 1986, 108 u.

⁵ Cf. H. Berve, *Das Alexanderreich auf prosopographischer Grundlage II*, München, 1926, 46-51.

⁶ *Ibidem*, 220-227.

⁷ Împărtășesc, în această privință, interpretarea lui Errington, *From Babylon to Tripuradeisos: 323-320 B.C.*, în JRS 90 (1970), 49 u.

situație. La urcarea lui pe tron, tânărul rege i-a înlăturat pe toți posibili contracandidați la tron⁸, cu excepția lui Arridaios⁹, fiul lui Filip al II-lea și al Philinei, cruțat doar pentru că era apăsător de infirmități fizice și psihice.

Astfel, în anul 323 a. Chr., în momentul năprasnicei morți a tânărului zeu, dinastia Argeadă nu mai are nici un reprezentat masculin, care – mental și sub raportul vârstei – să poată deveni regele Macedoniei. Cu excepția pomenitului Arridaios!

Arridaios era însă complet ignorat de către mareșalii și demnitarii Imperiului, care – în adunarea armatei de după moartea lui Alexandru – au dezbătut mai multe propuneri, pe care ni le transmite Curtius Rufus, 10.6.4-24. Doar *Perdikkas*¹⁰ și apropiații lui luau în calcul posibilitatea transmiterii tronului, la majorat, *fiului lui Alexandru și al Rhoxanei*¹¹, dacă Rhoxane ar fi născut *un băiat și nu o fată*.

Se știe însă că exista și un alt fiu al lui Alexandru, *Herakles*¹², născut în anul 327 a. Chr., dintr-o legătură a regelui cu *Barsine*¹³, fiica lui Artabazos. Acest copil de 4 ani, nu era recunoscut însă de Alexandru ca urmaș la tron și, se pare, nu era recunoscut nici ca fiind propriul lui fiu¹⁴. Drepturile acestui fiu vor fi susținute – fără succes – de către *Nearchos*¹⁵, care se căsătorise cu o fiică a Barsinei.

Alexandru a lăsat însă să se înțeleagă că tronul urma să revină – la vremea potrivită – unui urmaș născut de Rhoxane, fiica lui Oxyartes, care-i devenise soție în anul 327 a. Chr.¹⁶. Numai că, din nenorocire, acea vreme a venit pe neașteptate, luându-i pe toți prin surprindere...

*

Propunerile lui Perdikkas și Nearchos au fost respinse, precum și cea a lui *Ptolemaios*¹⁷, care a contestat disprețuitor dreptul la tron al fiilor Rhoxanei și Barsinei, sub cuvânt că sunt fiii unor iraniene și, deci, niște sclavi¹⁸, propunând organizarea unui ‘comitet’ alcătuit din consilierii lui Alexandru, care să conducă Imperiul.

În momentul în care poziția lui Perdikkas părea să fie acceptată, *Meleagros*¹⁹, unul dintre generalii infanteriei, stârnește un extraordinar *tumultus*, acuzându-l

⁸ Cf., pentru întregul context al opozițiilor împotriva lui Alexandru, excelenta monografie a Sabine Müller, *Maßnahmen der Herrschaftssicherung gegenüber der makedonischen Opposition bei Alexander dem Großen*, Frankfurt a. Main-Berlin, 2003, 34 u.

⁹ Berve, *Das Alexanderreich II*, 385-386.

¹⁰ *Ibidem*, 313-317.

¹¹ Care, potrivit aceluiași Curtius, 10.6.9, era în luna a șasea. Cf., pentru alte date, Berve, *Das Alexanderreich II*, 346-348.

¹² Berve, *Das Alexanderreich II*, 168.

¹³ *Ibidem*, 102-104.

¹⁴ Pentru toate detaliile, cf. Rathmann, *Perdikkas*, 23-24, unde este citată și bună parte din istoriografia chestiunii.

¹⁵ Cf. Curtius, 10.6.10-13. Despre Nearchos, cf. Berve, *Das Alexanderreich II*, 269-272.

¹⁶ Despre Rhoxane și familia ei, despre circumstanțele căsătoriei ei cu Alexandru, cf. e.g., și Schachermeyr, *Alexander*, 354 u.

¹⁷ Despre Ptolemaios, cf. tot Berve, *Das Alexanderreich II*, 329-335.

¹⁸ Curtius, 10.6.13-16.

¹⁹ Berve, *Das Alexanderreich II*, 249-250.

pe chiliarchul²⁰ Perdikkas de gânduri regale și susținând că doar soldații macedoneni sunt moștenitorii lui Alexandru, drept pentru care îndeamnă la jefuirea tezaurului regal²¹.

Totul pare a se liniști, la propunerea unui *quidam, plerisque Macedonum ignotus, ex infima plebe*²², care întreabă adunarea: '*Quid opus est, inquit, armis civilisque bello habentibus regem quem quaeritis? Aridaeus, Philippo genitus, Alexandri paulo ante regis frater, sacrorum caerimoniarumque consors modo, nunc solus heres, praeteritur a vobis. Quo merito suo? Si Alexandro similem, nunquam reperietis; si proximus, hic solus est* '.

În urma unei confruntări deschise dintre cavalerie și infanterie – mai exact între aristocrația grupată în jurul lui Perdikkas și elementele partizane ale lui Meleagros – s-a ajuns la un compromis. Adunarea poporului în arme, aflată la Babylon, a acceptat ca pe tronul Macedoniei să se afle doi regi: *Arridaios*, care va primi numele regal de *Philip al III-lea* și eventualul *Alexandru al IV-lea*, fiul lui Alexandru și al Rhoxanei²³.

Rhoxane avea să nască un copil²⁴, care dacă avea să fie un băiat, avea nevoie de un *tutore* până la majorat. În același timp, *Arridaios* era – mental și fizic – incapabil să domnească singur, fără un *tutore*!

Cine avea să fie acest *tutore*? Care aveau să-i fie competențele? Care-i erau obiectivele: menținerea unității Imperiului până la majoratul fiului lui Alexandru sau năzuia spre propria-i regalitate?

*

Acest complex de evenimente și probleme – în centrul cărora se află *Perdikkas* – este studiat exemplar de către Michael Rathmann, care și-a structurat monografia după cum urmează: *Abkürzungsverzeichnis* – 5-7; I. *Einleitung* – 7-9; II. *Der Siegelring des Alexander und die Übergabe an Perdikkas* – 9. II.1 *Die Ringübergabe und ihre Bedeutung* – 10-18. II.2 *Die Siegelringe Alexanders* – 18-22 II.3 *Der Siegelring als Ausdruck der Designation?* – 22-26; III. *Die Reichsteilung von Babylon* – 26-32. III.1. *Exkurs: Die Großen in Babylon und ihre 'Parteiung'* – 32-50; IV. *Die Hinrichtung des Meleagros* – 50-52; V. *Die Aufstände in den oberen Satrapien* – 52-55; VI. *Die Kämpfe in Kleinasien* – 55-59; VII. *Die Heiratspläne des Perdikkas* – 59-65; VIII. *Eurydikes Ehe mit Philipp III.* – 65-66; IX. *Die Entstehung des Konflikts mit Antipatros* – 66-72; X. *Die Auseinandersetzung mit Ptolemaios* – 72-78; XI. *Abschließende Würdigung* – 78-80; *Anhang* – 80-81; *Tafel I-IV* – 81-83; *Register* – 83-100.

Concisa și consistenta introducere subliniază, limpede și riguros, starea extrem de precară a tradiției literare relative la *Perdikkas*. R. își arată, aici, întreaga măsură de comentator avizat nu numai al lui Diodor, ci și al întregii informații literare pendinte, de unde extrage, subtil, liniile directe ale

²⁰ Despre competențele deținute de *chiliarchos*, cf. e.g., A. Collins, *The Office of Chiliarch Under Alexander and the Successors*, în *Phoenix* 55 (2001), 259-283.

²¹ Curtius, 10.6.20-24.

²² *Ibidem*, 10.7.1. Ar putea fi, cumva, un topos, inspirat din 'dialogul' dintre *Odyseos* și *Thersites*?

²³ Evident, așa cum am mai arătat, sub rezerva dacă urmașul lui Alexandru avea să fie un urmaș de sex masculin.

²⁴ După ce pierduse un copil în timpul campaniei din India, primul ei fiu și al lui Alexandru.

interpretărilor quasi-unanim negative²⁵ asupra lui Perdikkas²⁶ și, implicit, ale istoriografiei primului război al diadochilor.

Autorul a sesizat cu sagacitate importanța excepțională a transmiterii *inelului-sigiliu* de către Alexandru lui Perdikkas, unul dintre prietenii lui cei mai apropiați, devenit succesorul lui Hephaistion la comanda primei chiliarchii²⁷. În consecință, capitolul inițial (9-26) este consacrat tocmai acestei probleme. Este o analiză riguroasă, deosebit de subtilă – pe trei paliere²⁸ – a întregului complex de probleme generat de gestul lui Alexandru.

R. admite și el, pe bună dreptate, că absența informației despre acest gest al regelui la Plutarch și Arrian se datorează ignorării ei de către Ptolemaios, sursa lor esențială (9-10, 10, n. 10-12).

În continuare, **R.** acordă o deosebită atenție circumstanțelor concrete în care s-a produs transmiterea sigiliului, întrucât ele sunt definitorii pentru însăși substanța faptului în sine săvârșit de Alexandru. În consecință, un subcapitol întreg (10-18) este consacrat ultimelor zile ale lui Alexandru, analiza fiind centrată pe elementul prosopografic²⁹, dar și pe fixarea în timp a transmiterii inelului-sigiliu, pentru a lămuri dacă este vorba despre un act conștient al lui Alexandru sau, cumva, despre un act inconștient al monarhului aflat în plină febră. **R.** ajunge la concluzia întemeiată că acest fapt istoric s-a produs pe 6 iunie 323, adică cu patru zile înaintea morții regelui, 10 iunie 323, întrucât Alexandru, în ultimele lui trei zile, s-a aflat în stare comatoasă, neputând vorbi. În consecință, trebuie admis, împreună cu **R.** că regele nu și-a însoțit transmiterea inelului și de indicații concrete, întrucât nici el și nici generalii lui nu au luat în calcul, până în ultima clipă, producerea catastrofei.

Al doilea subcapitol (18-22) conchide judicios că Alexandru nu putea transmite lui Perdikkas decât inelul-sigiliu al regelui macedonenilor și nu pe cel al lui Dareios al III-lea, cu care își sigila corespondența cu partea asiatică a Imperiului. În acest context, **R.** introduce câteva accente interesante în dezbaterea asupra elementelor de drept public implicate de prezența a cel puțin două sigilii ale lui Alexandru, așa cum s-a speculat asupra existenței unei ‘duble regalități’³⁰ (19-21, n. 53-55), care i se pare improbabilă în condițiile în care regele promova

²⁵ Cu observații pertinente și indicații bibliografice consistente, care pun în evidență rolul semnificativ al influenței lui Ptolemaios – interesat să-și minimalizeze adevărsarii și să se profileze pe sine însuși – asupra istoricilor antici ai lui Alexandru.

²⁶ Trebuie subliniată, de asemenea, și eleganța aluziilor la o anume incapacitate a celei mai mari părți a interpretării istorice moderne a rolului lui Perdikkas de a se desprinde de clișeele tradiției literare antice ostilă chiliarchului.

²⁷ Berve, *Das Alexanderreich II*, 316 u.

²⁸ Transmiterea inelului-sigiliu și importanța ei, inelele-sigilii ale lui Alexandru și problema transmiterii sigilului ca posibilă desemnare ca succesor.

²⁹ Privind identificarea celor care s-au aflat în preajma lui Alexandru în ultimele sale zile și, mai ales, în momentul transmiterii către Perdikas a inelului-sigiliu.

³⁰ Deși se poate medita asupra reprezentărilor pe care le avea ‘vechea Gardă’, ilustrată de către Antipatros, pentru care domeniul asiatic, practic, nu exista decât în măsura în care Krateros putea fi trimis acolo, asigurându-i, în contrapartidă, bătrânului mareșal stăpânirea Europei. Cf., e.g., Errington, *From Babylon*, 68; idem, *Geschichte Makedoniens*, München, 1987, 108 u.

politica de ‘omogenizare’³¹.

Deținând inelul-sigiliu macedonean, Perdikkas a putut acționa, observă R., având toate competențele regale și nimeni nu a contestat legitimitatea actelor lui, dacă ar fi să considerăm doar exemplul distribuirii satrapiilor (22).

Cât privește al treilea subcapitol (22-26), R. arată cu deplin temei că deținerea sigiliului de către Perdikkas nu însemna și desemnarea lui drept urmaș la tron, ci, eventual, doar tutoratul copilului regal ce avea să se nască. Alexandru l-a desemnat pe chiliarchul său, Perdikkas, doar ca un *primus inter pares*.

*

La începutul capitolului abia prezentat, R. notează că tradiția literară ‘în mod surprinzător’ (11) însemnează doar ultimele cuvinte ale lui Alexandru despre plănuita expediție arabică și nimic despre reglementarea chestiunilor legate de succesiunea la tron. Cred că, aici, ar putea fi luate în considerație două explicații. Mai întâi, așa cum se observă din atmosfera generală a textelor, nimeni – și, în primul rând, tânărul zeu, Alexandru – nu lua în calcul posibilitatea dispariției sale. În al doilea rând, cred că s-ar putea specula și asupra unei cosmetizări *post-factum* a întregului complex de probleme, realizată de către cercurile diadochilor, care voiau – o dată mai mult – să se distanțeze de un rege fantast, făuritor al unor planuri gigantice, utopice³². Ar fi, în fond, același lucru pe care l-a săvârșit Octavianus Augustus cu imaginea lui Caesar³³, de care a încercat să se detașeze, proiectându-și profilul unui bărbat de stat echilibrat, profesând doar o *Realpolitik*.

Pe de altă parte, ar fi, cred, foarte interesant de știut ce s-a întâmplat cu sigiliul achaimenid, dat fiind că, formal, moartea lui Alexandru nu a însemnat și dispariția Imperiului, iar Perdikkas a asigurat buna funcționare a puterii centrale până la moartea sa din anul 320. A mai fost el utilizat pentru corespondența obișnuită cu satrapiile sau remacedonizarea administrației centrale îl făcea inutil?

*

Capitolul al treilea (26-50), care tratează împărțirea satrapiilor și a competențelor conducerii Imperiului între diadochii lui Alexandru, este exemplar sub unghiul analizei riguroase a faptelor, iar concluzia este echilibrată și deosebit de nuanțată, detașându-se de unele din interpretările anterioare³⁴: ‘Vielmehr

³¹ În recenzia atentă și echilibrată făcută cărții lui R., Sabine Müller (Rezension zu: Rathmann, Michael: *Perdikkas zwischen 323 und 320. Nachlassverwalter des Alexanderreiches oder Autokrat?* Wien 2005. In: H-Soz-u-Kult, 12.12.2005, <<http://hsozkult.geschichte.hu-berlin.de/rezensionen/2005-4-156>>) 3, susține că: ‘Von einer "Verschmelzungspolitik" Alexanders mit zu weit gehenden Implikationen (unter Berufung auf Berve, sollte man besser nicht sprechen; Bosworth hat die These überzeugend widerlegt’. Desigur, vederile lui Berve, în anul 1938, erau sub influența unei anumite ideologii, dar, în același timp, cred că și concluzia lui Bosworth, *Alexander and the Iranians*, în JHS 100 (1980), 20: ‘Nothing remains of the policy of fusion’ este mult prea restrictivă și, oarecum, negativistă, ea înseriindu-se eforturilor lui de a ne oferi, pe urmele lui Badian, un ‘nou Alexandru’.

³² Cf. R. Andreotti, *Die Weltmonarchie Alexanders des Großen in Überlieferung und geschichtlicher Wirklichkeit*, în *Saeculum* 8(1957), 120-166.

³³ Cf. e.g. R. Syme, *The Provincial at Rome and Rome and the Balkans 80 BC-AD 14*, ed. A. R. Birley, Exeter, 1999, 128 u.

³⁴ Delimitarea se produce, aici, față de Kl. Rosen, *Reichsordnung von Babylon (323 v. Chr.)*, în *AC* 10 (1967), 98 u., care crede că s-a ajuns la un compromis între Krateros, Antipatros și Perdikkas.

scheinen zahlreiche unterschiedlich strukturierte Gruppierungen in zähen Verhandlungen um die Macht sowie um Anteile der Macht gerungen zu haben' (50)³⁵. În acest context, **R.** conchide întemeiat că Perdikkas, manevrând cu deosebită diplomatie, a reușit să-și creeze o bază solidă între diadochii lui Alexandru, devenind factorul esențial la Babylon, ceea ce i-a permis înlăturarea lui Meleagros și negocierea cu succes a distribuiri satraپیilor.

Concluzia aceasta se întemeiază însă și pe argumentele rezultate dintr-un foarte consistent subcapitol prosopografic (32-50) – realizat în bună 'tradiție Berve' – care valorifică total datele privitoare la personalitățile implicate în evenimentele imediat ulterioare morții lui Alexandru.

Aceeași analiză riguroasă a textelor îi permite lui **R.** o încheiere la fel de nuanțată și a capitolului patru (50-52), unde este tratată îndepărtarea lui Meleagros și a partizanilor acestuia. Cu acribie, **R.** pune în evidență clișeele și tendința anti-perdikkană a tradiției literare, astfel încât poate conchide, pe bună dreptate, că Perdikkas, acționând cu abilitate, a reușit să stabilizeze noua conducere centrală a Imperiului de acțiunea dizolvantă a unui hazarder politic. Rezultă și din această concluzie echilibrată cât de puțin credibili sunt – în privința lui Perdikkas – Diodor, Curtius și Arrian sau, mai precis, izvoarele acestor trei istorici.

O problemă complexă o reprezintă, de asemenea, și contextul istoric al reprimării revoltei grecilor colonizați de Alexandru în satraپیile superioare Baktriana și Sogdiana, căreia îi este consacrat capitolul cinci (52-55). Comandamentul acestei operațiuni i-a fost încredințat lui *Peithon*³⁶, noul satrap al Mediei orientale. Întrucât Peithon a fost cel care a declanșat revolta în urma căreia Perdikkas a fost asasinat, tradiția literară construiește și aici un scenariu ireal, care vine să întărească imaginea negativă a chiliarchului. Mecanismul acestei construcții este demontat cu subtilitate de către **R.** și nu putem să nu fim de acord cu el, când pune în evidență parti-pris-ul masiv al lui Diodor, ale cărui surse sunt decis antiperdikane. Faptul că Perdikkas, așa cum bine subliniază **R.**, a acționat în această situație în stilul și cu energia lui Alexandru, cred că a reprezentat un argument suplimentar pentru Ptolemaios să-l prezinte atât de nefavorabil și în acest context.

Capitolul al șaselea (55-59) tratează la fel de riguros problema campaniilor din Mikroasia, al căror obiectiv era includerea în Imperiu a satraپیilor neocupate de Alexandru în anii 334-333 a. Chr.: Kappadokia, Bythinia și Armenia. Dacă expediția arabică fusese abandonată, planurile mikoasiatice ale lui Alexandru vor fi continuate însă de către diadochii lui. **R.** presupune corect că însuși Krateros, aflat în Cilicia în drumul spre Macedonia, a întreprins primele preparative ale expediției împotriva lui Ariarathes, satrapul neocupatei Kappadokia. Se știe că această satrapie îi fusese atribuită, la partajul de la Babylon din anul 323 a. Chr.,

³⁵ Cu aceasta, concluzia lui Rosen este esențial pusă în discuție, așa cum, de altfel, se întâmplase prin studiile lui Wirth, *Zur Politik des Perdikkas*, în *Helikon* 7 (1967) 284 și Errington, *From Babylon*, 49 u.

³⁶ Berve, *Das Alexanderreich II*, 310.

lui *Eumenes*³⁷, unul dintre cei mai fideli aliați ai lui Perdikkas și, ulterior, continuatorul planurilor acestuia.

Dintr-un anumit punct de vedere, campaniile mikroasiatice reprezintă începutul sfârșitului pentru Perdikkas, întrucât ele au acutizat starea conflictuală existentă între diadochi. Totodată, ele au pus în evidență – iar **R.** subliniază judicios această realitate – accentuarea tendințelor particulariste- centrifuge în raport cu acțiunea centralizatoare a lui Perdikkas și a partizanilor lui. Astfel, *Antigonos Monophthalmos*³⁸, satrapul Pamphyliei, Lykiei și al Phrygiei Mari, refuză să dea ascultare ordinului lui Perdikkas de a-l asista pe Eumenes în acțiunea acestuia de a cuceri Kappadokia³⁹. De teama consecințelor ignorării ordinelor lui Perdikkas, venit el însuși în Mikroasia în fruntea armatei regale, Antigonos fuge în Europa la Antipatros și Krateros, pe care-i instigă împotriva chiliarchului.

Victoriile lui Perdikkas din Mikroasia – cucerirea Kappadokiei, operațiunile din Armenia⁴⁰, pacificarea rebelilor din Cilicia⁴¹ - l-au profilat drept un veritabil continuator al lui Alexandru⁴² sub unghiul stilului de conducere, al energiei și rapidității acțiunilor și, evident, al ducerii la capăt a unora din planurile marelui rege. Eforturile constante depuse de Perdikkas pentru consolidarea puterii centrale au sporit neliniștea celorlalți și, nu în ultimul rând, a lui Antipatros. **R.** observă pertinent că stilul de exercitare a puterii de către Perdikkas le rememora diadochilor acțiunile lui Alexandru din ultimii ani de domnie, când regele a reprimat energic toate acțiunile contrare planurilor lui⁴³.

Confruntarea dintre Perdikkas și ceilalți diadochi este reflectată, practic, nediferențiat în tradiția literară pertinentă și este iarăși meritul lui **R.** că reușește să deceleze toate aceste straturi anti-perdikkane, care construiesc o imagine complet deformată a chiliarchului. El comentează cu deosebită acribie toate locurile din tradiția literară, unde acțiunile lui Perdikkas sunt prezentate în culori dintre cele mai întunecate. Ar putea fi amintite, aici, doar două situații punctuale semnificative. Mai întâi, reprimarea de către Perdikkas (57) a rebelilor cilicieni, care este descrisă de Diodor cu multe detalii, având menirea de a sublinia brutalitatea acțiunii drept o trăsătură specifică a diadochului. În aceeași serie, se integrează și descrierea de către Diodor și Arrian a circumstanțelor în care Perdikkas i-a cerut lui Antigonos să-și justifice insubordonarea, descrieri unde

³⁷ Asupra lui Eumenes, cf., în afara datelor din Berve, *Das Alexanderreich II*, 156-158, recenta monografie a lui Ed. M. Anson, *Eumenes of Cardia. A Greek among Macedonians*, Boston-Leiden, 2004. De reținut, foarte serioasa analiză a surselor (1-33) – cu utile referiri și la Perdikkas (9 u.) – realizată de către Anson.

³⁸ Berve, *Das Alexanderreich II*, 42-44.

³⁹ Cred că, aici, Éd. Will, *Histoire politique du monde hellénistique I*, Paris, 1979², 34, afirmă pe bună dreptate că Perdikkas a acționat 'non sans arrière-pensées sans doute'.

⁴⁰ Cf. A. B. Bosworth, *The Legacy of Alexander. Politics, Warfare, and Propaganda under the Successors*, Oxford, 2002, 10, n. 18.

⁴¹ *Ibidem*, 11.

⁴² Întrucât toate aceste acțiuni făceau parte din planurile lui Alexandru!

⁴³ Să nu uităm nesiguranța încercată de Antipatros la sfârșitul domniei lui Alexandru, care decisese înlocuirea lui cu Krateros. Cf., în acest sens, e.g., considerațiile lui A. B. Bosworth, *Conquest and Empire. The Reign of Alexander the Great*, Cambridge, 1988, 161-162, despre atitudinea ambiguă, ostilă chiar, a bătrânului general față de tânărul rege.

sunt sugerate eventuale manevre tenebroase ale chiliarchului împotriva rebelului (57). Cu siguranță, relatările celor doi provin de la Ptolemaios și din alte surse istorice anti-perdikkane.

Trebuie subliniat că, din tot acest context istoric complex, **R.** a reușit să profileze imaginea unui Perdikkas energic, dovedind viziune politică largă și deosebite calități militare.

Politica matrimonială a reprezentat una din constantele acțiunii diadochilor și epigonilor lui Alexandru⁴⁴, care au urmat cu sistem și eficiență modelul oferit de către Filip al II-lea⁴⁵, cel mai elocvent exemplu fiind Antipatros, cu întregul lui 'depozit' de fiice⁴⁶, pe care le-a căsătorit, rând pe rând, cu Perdikkas, Krateros, Ptolemaios, *Lysimachos*⁴⁷, Demetrios Poliorketes⁴⁸. La rândul-i, Olympias⁴⁹ a încercat și ea revenirea în prim-planul puterii prin utilizarea fiicei ei și a lui Filip al II-lea, Kleopatra⁵⁰, văduva lui Alexandru al Epirului, pe care le-a oferit-o de soție, succesiv lui *Leonnatos*⁵¹, iar, apoi, lui Perdikkas.

Planurile matrimoniale ale lui Perdikkas constituie substanța capitolului al șaptelea (59-65), în cuprinsul căruia **R.** analizează cu minuțiozitate delicata lui situație, având de ales între Nikaia și Kleopatra, *re vera* între Antipatros și Olympias.

În termeni de *Realpolitik*, Perdikkas trebuia să rezolve dilema de a alege între menținerea unui echilibru – oricum relativ precar, între diadochi, dar avându-l aliat pe bătrânul Antipatros – și perspectiva – seducătoare dar și ea relativă în condițiile concrete date – a intrării în casa regală Argeadă, prin căsătoria cu Kleopatra, care i-ar fi dat speranțe pentru propria-i urcare pe tron.

Tragismul profund al situației lui Perdikkas consta în faptul că nici unul dintre termenii ecuației, pe care o avea de rezolvat, nu avea suficientă consistență, pentru a-i putea oferi datele unei alegeri relativ previzibile. Dacă Perdikkas susținea sincer ideea drepturilor casei Argeade la tron, avea în Antipatros și în Krateros aliați siguri. Dar nu avea siguranța propriei lui poziții de *factotum* în Imperiu, în condițiile în care Antipatros intenționa să-l susțină pe Krateros pentru supremație în cuprinsul domeniului asiatic. Pe de altă parte, Olympias nu ar fi acceptat nicidecum ca Perdikkas să uzurpe drepturile fiului lui Alexandru, pentru a se urca el însuși pe tron, chiar dacă era soțul Kleopatrei, fiica ei. Pe de altă parte, nici Eumenes, susținătorul căsătoriei cu Kleopatra, nu ar fi agreat eventuala uzurpare a drepturilor lui Alexandru al IV-lea de către Perdikkas, căreia i s-ar fi

⁴⁴ Elizabeth Donnelly Carney, *Women and Monarchy in Macedonia*, Norman-Oklahoma University Press, 2000.

⁴⁵ Cf., e.g., pentru întemeietorul puterii mondiale a Macedoniei, Wirth, *Philipp II*, Stuttgart, 1985; J.-N. Corvisier, *Philippe II de Macédoine*, Paris, 2002.

⁴⁶ Berve, *Das Alexanderreich II*, 46.

⁴⁷ *Ibidem*, 239 u.; H. S. Lund, *Lysimachos. A Study in Early Hellenistic Kingship*, Londra. 1992 etc.

⁴⁸ Phila, de exemplu, a fost căsătorită de trei ori (Balakros, Krateros, Demetrios Poliorketes), iar Nikaia de două ori (Perdikkas, Lysimachos).

⁴⁹ Berve, *Das Alexanderreich II*, 283-286; Elizabeth Donnelly Carney, *Olympias, Mother of Alexander the Great*, New York-London, 2006.

⁵⁰ Berve, *Das Alexanderreich II*, 212-213.

⁵¹ *Ibidem*, 235 u.

opus pe măsura resurselor lui.

R. a realizat o analiză complexă a acestor evenimente, care vor potența întreaga tramă a ultimei faze a guvernământului și vieții lui Perdikkas, prezentate, ca de obicei, deformat și confuz în tradiția literară. Analiza atentă a surselor i-a permis să pună în evidență câteva elemente, ignorate până acum în istoriografia chestiunii, care nuanțează întreaga reconstrucție. Astfel, **R.** observă cel dintâi că Perdikkas – deși s-a manifestat drept continuatorul politicii lui Alexandru, apărătorul decis al unității Imperiului și al drepturilor dinastiei Argeade – a fost, pare-se, primul dintre diadochi care, deși căsătorit cu o nobilă persană⁵², va cere mâna unei aristocrate macedonene (61). **R.** reușește, totodată, să stabilească și succesiunea cronologică exactă a evenimentelor, în sensul precizării faptului că mariajul cu Nikaia s-a produs anterior aranjamentelor inițiate de către Olympias, reliefând, cu acuitate, și locul evoluțiilor politice în contextul planurilor matrimoniale ale lui Perdikkas (61-62)⁵³. Cred că **R.** are dreptate atunci când susține că Perdikkas nu s-a angajat în planul unei căsătorii cu Kleopatra decât mult mai târziu, odată cu modificarea radicală a situației politice, inițiativa venind însă de la Olympias (64).

Așa cum se știe, epoca diadochilor a reprezentat o dezlănțuire puțin obișnuită de energii, ea fiind o epocă particulară și prin marea densitate de personalități excepționale. Ceea ce conturează și mai mult caracterul extraordinar al epocii este participarea activă, uneori decisivă în declanșarea unor evenimente, a femeilor din casa regală Argeadă sau din rândurile aristocrației macedonene. Eurydike, teribila mamă a lui Filip al II-lea, și nu mai puțin celebra Olympias au fost modelele exemplare, dar ele au fost emulate și de alte prințese, încercate de pasionante ambiții⁵⁴.

Un dublu exemplu în acest sens se înscriează complexului de probleme și contextului cronologic cărora le aparțin și planurile matrimoniale ale lui Perdikkas. Am în vedere acțiunea întreprinsă de către Kynnane⁵⁵ și Adeia/Hadea/Eurydike⁵⁶, fiica și, respectiv, nepoata de fiică ale lui Filip al II-lea,

⁵² În cadrul căsătoriei în masă de la Susa din anul 324, ordonată de către Alexandru.

⁵³ Așa cum ar fi, e.g., neîncrederea latentă dintre Perdikkas și Antipatros, care le-a marcat, de la bun început raporturile, în pofida căsătoriei politice negociate și încheiate: jocul diplomatic al lui Antipatros cu rezolvarea raporturilor Athenei cu Samosul, iar, din partea lui Perdikkas, atribuirea Thaciei lui Lysimachos, aflată, până atunci, sub controlul lui Antipatros.

⁵⁴ Cf., e.g., și W. Heckel, *Rec. la K. Buraselis, Das Hellenistische Makedonien und die Ägäis: Forschungen zur Politik des Kassandros und der Drei Ersten Antigoniden im Ägäischem Meer und in Westkleinasien*, în *Phoenix* 40 (1986), 460, n. 5.

⁵⁵ Berve, *Das Alexanderreich II*, 229.

⁵⁶ *Ibidem*, 12-13; Heckel, *Kleopatra or Eurydike?*, în *Phoenix* 32 (1978), 155-158; Carney, *The Trouble with Philip Arrhidaeus*, în *Ancient History Bulletin* 15 (2001), 63-89 etc. Kynnane era fiica lui Filip al II-lea și a prințesei illyre Audata, care a fost dată de soție de către tatăl ei nepotului lui de frate, Amyntas, fiul lui Perdikkas al III-lea. Din această căsătorie a rezultat o fiică, Adeia/Hadea. Amyntas a fost executat din ordinul lui Alexandru, care elimina, astfel, un periculos competitor la tron. După moartea lui Alexandru, fratele ei vitreg, Kynnane vrea să impună drepturile soțului ei, Amyntas, prin căsătoria fiicei lor, Adeia/Hadea, cu noul rege Filip al III-lea Arridaos, celălalt frate vitreg al ei. Scăpând de sub supravegherea lui Antipatros, Kynnane apare în Asia Mică, în anul 321, creându-i mari dificultăți lui Perdikkas, care nu dorea să vadă apărând o altă linie dinastică, fie și izvorând din Filip al II-lea, dar care primejduia drepturile lui Alexandru al IV-lea.

care au pus și mai bine în evidență dificultățile majore întâmpinate de către Perdikkas în menținerea coerenței funcționării puterii centrale.

Toată această problematică este tratată sintetic, dar cu aceeași acuitate, de către R. în cuprinsul capitolului VIII (65-66), la finalul căruia ajunge la câteva concluzii demne de a fi relevante. Încercarea lui Perdikkas de a o împiedica pe Kynnane să-și căsătorească fiica cu Filip Arridaios a eșuat, chiar dacă mama a fost asasinată de către Aleketas, fratele chiliarchului. Armata l-a forțat însă să accepte căsătoria lui Filip Arridaios cu Ada, care va primi, ca regină, numele dinastic de Eurydike.

Dincolo de efectul puțin favorabil asupra opiniei publice, acest eșec a avut – cum subliniază judicios R. – consecințe mult mai grave pentru Perdikkas. Mai întâi, Antipatros și ceilalți diadochi au constatat că Perdikkas este consecvent în articularea unui mecanism riguros de exercitare a puterii centrale. Refuzul armatei de a-l urma necondiționat a pus în evidență consecința cea mai gravă a acestui eșec. S-a vădit, astfel, că Perdikkas nu controla integral și fără fisuri acel mecanism al exercitării puterii centrale, în spiritul celor imaginate de el în urma așezămintelor de la Babylon din anul 323. Mai mult, s-a văzut că – într-o situație-limită –, el nu putea conta pe devotamentul total al armatei sale, un avertisment neluat în seamă, dar care se va finaliza, fatal, în campania din Egipt din anul 320 a. Chr.

Toate aceste evenimente – chiar dacă unele au fost mai puțin faste pentru Perdikkas – l-au profilat, totuși, în ochii celorlalți diadochi drept o personalitate energetică, în măsură să realizeze o putere centrală efectivă, care le-ar fi primejduit propriile poziții particularist-separatiste.

R. subliniază cu sagacitate că, aici, se află adevăratele cauze ale primului război dintre diadochi, care au dus la formarea unei coaliții, conduse de Antipatros și Krateros, împotriva lui Perdikkas. Preliminariile acestuia sunt tratate în capitolele al nouălea (66-72) și al zecelea (72-78), care privesc evoluția agravantă a raporturilor cu Antipatros și, respectiv, cu Ptolemaios.

Mefiența lui Antipatros față de Perdikkas sporește pe măsură ce chiliarchul se manifestă foarte activ în Mikroasia, adică foarte aproape de Europa, domeniul lui de influență. Antipatros bănuiește că Perdikkas ar putea să revină la decizia lui Alexandru de a-l depune, mai ales că trimiterea în Europa a lui Krateros și Lysimachos a creat ambiguități deloc neglijabile. Bătrânul și experimentatul strateg al Europei a manevrat cu abilitate pentru a și-l apropia pe Krateros, devenit ginerele lui, pentru a nu-l brusca pe Lysimachos, adică cei doi diadochi, care se aflau în Europa și i-ar fi putut crea dificultăți. Este la fel de prevenitor față de Ptolemaios, iar Antigonos, silit de împrejurări, trebuie să-și accepte partitura⁵⁷.

*

Din această perspectivă, mă întreb dacă poate fi așezat între cauzele primului război al diadochilor – așa cum crede R. (68) – un management diplomatic defectuos al crizei. Altfel formulat, cred că opoziția lui Perdikkas nu avea interesul să evite o rezolvare militară a conflictului lor cu puterea centrală, reprezentată de acesta. Cred, mai curând, că accentul trebuie fixat doar pe voința

⁵⁷ R. pune corect în evidență (65) intențiile particularist-egoiste ale lui Antigonos.

de putere personală și de independență a fiecăruia dintre diadochi (R., 67-68), care, în ultimă analiză, se suspectau unul pe celălalt.

*

În acest context, aș menționa interesanta analiză a lui R. (68-71) asupra confruntării celor două părți, purtată și în domeniul propagandei și al ideologiei puterii, așa cum rezultă ea din pamfletul politic, cunoscut sub titlul *Ultimele zile și testamentul lui Alexandru*, apărut în cercurile perdikkane, în preajma izbucnirii războiului. În savanta și echilibrata sa discuție, R. subliniază deosebita abilitate diplomatică și politică a lui Perdikkas, atent și la detaliile ținând de ideologia și reprezentarea puterii regale. Astfel, textul pamfletului – care corespunde cu *Epitoma de la Metz* (cap. 87-123) și cu *Romanul lui Alexandru* (Ps.-Kallisthenes 3.30-33)⁵⁸ – pune în evidență grupul otrăvitorilor lui Alexandru, din care sunt, însă, excluși, *din calcul diplomatic*, Ptolemaios și Lysimachos. La fel de abil, Perdikkas lasă să fie inclusă în pamflet și dorința lui Alexandru ca el să se căsătorească cu Rhoxane după moartea lui, fapt care sublinia, o dată mai mult, statutul deosebit pe care i-l acorda marele rege. Potrivit lui R., menționarea acestei dorințe, în împrejurările în care Perdikkas era preocupat doar de căsătoria cu Nikaia ori, eventual, cu Kleopatra, valoriza și mai eficient, în cadrul acestei confruntări totale, aspirațiile echilibrate, modeste ale chiliarchului.

La fel de subtilă și atentă la detalii este și analiza lui R. asupra evoluției raporturilor lui Perdikkas cu Ptolemaios, cel care – de la bun început – și-a manifestat opoziția față de constituirea vreunei puteri centrale concrete și efective. Odată ajuns în Egipt, Ptolemaios își arată întreaga sa valoare de bărbat de stat și de general, balansând cu abilitate între urmărirea inexorabilă a propriilor interese și respectarea, aparentă, a exigențelor puterii centrale, exercitate de către Perdikkas. Îl înlătură și, apoi, îl execută pe Kleomenes, administratorul urât de întregul Egipt⁵⁹, dar care i-a lăsat în tezaur 8 000 de talanți, sursa de finanțare a viitoarelor lui acțiuni, recrutează o armată de mercenari⁶⁰, cucerește Kyrene⁶¹, dar trece și la acțiuni ofensive deschise, depășind limitele propriei satrapii, intervenind în Siria, în anul 321, și capturând cortegiul funerar al lui Alexandru, pe care-l conduce la Memphis⁶².

Toate acestea, dar mai ales intervenția în Siria, au contribuit la tensionarea raporturilor lui cu Perdikkas, care însă – dorind să evite un război pe două fronturi – nu a trecut la acțiune deschisă împotriva lui Ptolemaios, așa cum arată și conținutul pomenitului pamflet. Numai că, sondat de Antipatros în privința unei alianțe împotriva lui Perdikkas, Ptolemaios a trecut de partea coaliției împotriva *puterii centrale*, care voia eliminarea tuturor tendințelor separatiste, așa cum era cea promovată de el cu atâta perseverență.

⁵⁸ Text prezent și în versiunea românească a acestui roman. Cf., pentru integrarea generală a *Alexandriei* în spațiul cultural românesc, V. Lica, *Alexander in Rumänien*, în R. Kinsky (ed.), *Diorthoseis. Beiträge zur Geschichte des Hellenismus und zum Nachleben Alexanders des Großen*, K. G. Saur-Verlag, München-Leipzig, 2004, 51-73.

⁵⁹ Atrăgându-și simpatia populară.

⁶⁰ Încălcând, astfel, ordinul dat satrapilor de către Alexandru.

⁶¹ Ceea ce nu i se putea reproșa deschis, întrucât era o parte a planurilor lui Alexandru.

⁶² Ajutat și de complicități din rândurile celor aflați la curtea lui Perdikkas.

Din nefericire pentru el, Perdikkas a elaborat total eronat planurile acestui război, care a însemnat sfârșitul carierei și al vieții lui. **R.** subliniază pe bună dreptate (72, 76-77) că Perdikkas a subevaluat dificultățile logistice ale expediției asupra Egiptului. În loc să-l țină în șah, cu o forță defensivă, pe Ptolemaios și să se îndrepte cu armata principală împotriva lui Antipatros și Krateros, care urmau să treacă Hellespontul, Perdikkas a procedat invers. L-a lăsat pe Eumenes, asistat de Alketas și de Neoptolemos⁶³, să oprească armata din Europa să debarce în Mikroasia, iar el s-a îndreptat spre Egipt cu cea mai mare parte a armatei regale. Erorile logistice – lipsa hranei a creat mari nemulțumiri – diferențele cu statul lui major, alimentate și de o bine condusă propagandă ptolemaică, au condus la asasinarea lui Perdikkas de către un grup de generali, dintre care se detașează Peithon și *Seleukos*⁶⁴.

Nenorocul l-a urmărit pe Perdikkas până în clipa finală, întrucât vestea marii victorii reputată de Eumenes a sosit câteva clipe mai târziu. Același nenoroc – subliniază plastic **R.** (77) – l-a urmărit și după moarte, întrucât imaginea și rolul lui în istoria universală ne-au fost transmise doar de către adversarii lui⁶⁵.

Concluziile (78-80) monografiei lui **R.** pleacă de la binecunoscuta afirmație că *învingătorii scriu istoria, o sententia* care, și în cazul lui Perdikkas, este perfect acoperită de realitate.

Carierea lui mult prea scurtă, pluralitatea problemelor pe care le presupunea construirea unei administrații centrale și guvernarea întregului Imperiu, adversitățile și particularismul agresiv al celorlalți diadochi nu i-au lăsat prea multe posibilități de manevră. A rezolvat cea mai mare parte a problemelor ridicate cu diplomatie și talent militar incontestabile, chiar în condițiile când propriul stat-major nu l-a asistat total, producând multe defecțiuni. Multe din acțiunile lui – e.g. planul căsătoriei cu Kleopatra – nu pot fi judecate în adevărata lor lumină, tocmai din cauza acestei tradiții literare anti-perdikkane.

Este evident însă că, în urma unei analize riguroase, subtile și echilibrate, Perdikkas – așa cum ni-l restituie **R.** – cu toate nebulozitățile inerente, ni se prezintă mult mai aproape de imaginea lui reală. Datorită densei 'cortine fumigene' creată de o tradiție literară generată de adversarii lui, trebuie să fim de acord cu **R.** că la întrebarea din subtitlul monografiei recenzate – *Perdikkas, 'executorul testamentar' al lui Alexandru sau autocrat* – nu se poate da încă un răspuns definitiv și limpede definit, tocmai datorită prea scurtei lui cariere de tutore regal și de conducător, de facto, al Imperiului. În orice caz, potrivit lui **R.**, activitatea lui, câtă a fost, pune în evidență un efort constant de a menține unitatea creației lui Alexandru.

Aș îndrăzni însă să spun că nici una din acțiunile lui Perdikkas nu-l arată –

⁶³ Alketas, fratele lui Perdikkas, s-a simțit insultat că nu i-a fost lui acordat comandamentul suprem, iar Neoptolemos era dușmanul de moarte al lui Eumenes. În consecință, în cursul operațiunilor, Alketas nu intervine, iar Neoptolemos trece de partea adversarului. Cu toate acestea, geniul lui Eumenes a întors soarta bătăliei: l-a ucis în duel pe Neoptolemos, iar Krateros și-a pierdut viața în cursul luptelor.

⁶⁴ Berve, *Das Alexanderreich II*, 351-352.

⁶⁵ Cf., e.g., Berve, *ibidem*, 316, Wirth, RE XXIII.2 (1959), 2483, care pun în evidență influența decisivă a lucrării lui Ptolemaios asupra denaturării imaginii lui Perdikkas.

din parte-mi – drept un viitor uzurpator al drepturilor lui Alexandru al IV-lea. Cred că foarte strânsa lui legătură cu marele rege, cu care era de aceeași vârstă, a format și o legătură sufletească deosebită între ei, iar ceva din viziunea și entuziasmul creator al lui Alexandru a trecut și asupra lui Perdikkas⁶⁶.

*

Înainte de concluziei finale⁶⁷, îmi permit încă o observație critică⁶⁸. Cred că ar fi fost absolut necesar și un concis tabel cronologic, care să facă inteligibile și ușor de plasat în timp – și pentru un nespecialist – toate aceste acțiuni extrem de complicate, mai ales datorită impreciziei surselor, care a condus, cum bine se știe, la adoptarea a două cronologii⁶⁹. Cred, de asemenea, că ar fi fost necesară și o sintetică argumentare a preferinței pentru cronologia utilizată în monografia de față.

*

Dincolo de aceste comentarii și observații critice, monografia lui Michael Rathmann reprezintă, incontestabil, o contribuție de mare valoare la istoriografia primei etape a epocii diadochilor lui Alexandru, luminând elemente prea puțin aduse în prim-planul cuvenit, corectând viziuni depășite de cercetările cele mai recente și, esențial, redând dimensiunea reală și pozitivă a unei personalități controversate și îndelung negativ restituite, *Perdikkas*, chiliarchul și executorul testamentar al lui Alexandru cel Mare.

VASILE LICA

⁶⁶ Ceea ce și subliniază, de altfel, și Schachermeyr, *Alexander in Babylon und die Reichsordnung nach seinem Tode*, Wien, 1970: 'In Perdikkas hat Alexander eine Persönlichkeit erkannt, die ihm an Temperament, Begabung und Ehrgeiz, wie überhaupt an Format, irgendwie noch am nächsten zu stehen schien'.

⁶⁷ Această prezentare critică poate părea multora exagerat de extinsă. Am simțit însă nevoia – în absența unei veritabile alexandrologii românești – a unor considerații utile, eventual, tineretului studios în primul rând.

⁶⁸ Cele câteva erori tipografice – 19, n. 52: ... *Dareiosmöders Bessos*... în loc de *Dareiosmörders*...; 71, 96: *Philia* (fiica lui Antipatros) în loc de *Phila* etc. sunt cu totul nesemnificative.

⁶⁹ Cf., sintetic, Bosworth, *Legacy*, (Appendix), 277: 'I adhere to so-called *high* chronology, placing Perdikkas' invasion in Egypt in 321. The *low* chronology, on which much recent works is based, dates the invasion to 320 and presupposes that an entire year elapsed between the surrender of Athens late in 322 and Antipaters' winter campaign in Aetolia'. R. adoptă a doua cronologie, așa cum a fost ea convingător construită și argumentată de către Errington, *From Babylon 75-77* și, ulterior, de către Anson, *Diodorus and the Date of Triparadeisos*, în *AJP* 107 (1986), 208-217.